

Din trecutul Saşilor ardeleni.

Saşii ardeleni sînt un popor de colonişti. Ei au fost colonisaşi prin veacul al XII-lea în actualele lor domiciliu pentru a civilisa această parte a Ardealului. Colonizarea lor a fost făcută pe baza anumitor drepturi. Acest fapt trebuie ținut în vedere, dacă voim să înțelegem istoria lor. Ei și-au păzit prin toate secolele, cu gelosie, aceste drepturi, care au fost numai niște contra-servicii din partea Statului pentru serviciile aduse de ei; prin aceasta s'a format la ei o conștiință clară și pronunțată de drept. Tot odată s'a dezvoltat la ei și un simț foarte viu pentru libertate și o concepție și un mod de gîndire democratice, cîm numai la poporul elvețian se mai găsesc.

Cel mai vechiu document care arată amănunțit poziția Saşilor în noua lor patrie, e datat din anul 1224, și li s'a dat din partea regelui maghiar Andreiu al II-lea. Documentul acesta important conține o confirmare a drepturilor care li s'au dat de regele Gheisa al II-lea, cînd au fost colonisaşi în țară. Aici se spune că Saşii din toate coloniile Ardealului, de pe așa-numitul «pămînt crăiesc», să formeze un singur popor («*unus sit populus*»). Ei primesc dreptul de a-și alege singuri funcționarii și preoții lor. Numai pe funcționarul suprem, pe așa-numitul «Gaugraf», îl numia regele. De remarcat este orînduirea prin care aveau

să deie Sașii dijma preoților lor, și nu episcopului din Alba-Iulia, supt a cărui stăpînire erau la început. Aceasta e din două motive de mare însemnătate: mai întăiu erau mai puțin dependenți de episcop de cum se obișnuia în evul mediu; al doilea, fiindcă de la început și-au putut crea prin dijmă o tagmă preoțească avută, care a alcătuit un puternic factor cultural în mijlocul lor. Decretul regelui Andreiu, care a fost numit de Sași cu drept cuvînt «decretul de aur», mai stabilește pe urmă serviciile de războiu și îndatoririle de impozite ale Sașilor.

Partea primă din Istoria Sașilor o formează epoca până la bătălia de la Mohács (1526), adică până la începutul dominației turcești și până la desfacerea Ardealului de Ungaria. În acest timp s'a unit districtul primitiv al Sibiului cu coloniile din Țara Bîrsei de lîngă Brașov, cu așa-numitele două «Scaune», Mediașul și Șeica, cu districtul Bistriței, într'o unitate de drept public.

Regele Ungariei, Matiaș Corvinul, fiul marelui biruitor Ioan Hunyadi, descendent al unei familii românești, a întărit decretul lui Andreiu al II-lea, la anul 1486, pentru totalitatea Sașilor, cari de atuncea cu purtat numirea de «Universitas Saxonum». Sașii au format până la anul 1876 un «municipiu» de sine stătător. Abia în anul acela a fost desființat contra voinței lor, prin legea ungară, și vechiul «pămînt crăiesc» fu împărțit în județe.

Paralel cu unirea politică a mers unirea bisericească. În primele secole au purtat Sașii, pentru independența lor, o mulțime de lupte împotriva episcopului de la Alba-Iulia, care s'au sfîrșit la finele veacului al XVI-lea cu biruința lor. În acest timp aveau un «decan general» la Mediaș, care stătea în fruntea Bisericii săsești, dar numai prin trecerea lor

la Biserica protestantă și-au văzut Sașii independența Bisericii lor pe deplin asigurată.

Pe atunci au mai avut Sașii încă un succes, care a fost de mare însemnătate pentru viitorul lor. În veacul al XIII-lea s'a format în mijlocul lor un fel de nobilime. Unii dintre judecătorii lor comunali, numiți «grofi», și-au agonisit, în afară de pământul crăiesc, averi mari și drepturi de nobili, pe care voiau pe urmă să și le impună și pe teritoriul săsesc. După îndelungate lupte li reuși însă Sașilor a innăbuși aceste tendințe. Familiile nobile au fost date afară din comunitatea Sașilor și s'au amestecat naționalicește cu nobilimea maghiară din Ardeal. Poporul săsesc a rămas însă și mai departe un popor de țărani și de cetățeni și și-a păstrat, odată cu libertatea, și caracterul său german.

Democratismul acesta săsesc datează din timpurile cele mai vechi, și a fost susținut la Sași prin gândul la averea comună. Pământul de arat aparținea, după vechea părere a Sașilor, totalității comunei. Individul era pe pământul său numai un fel de administrator al teritoriului comun, iar, dacă o familie muria fără moștenitori, el revenia comunei. Pășunea, pădurile și apele erau însă și formal considerate ca proprietate comună: ele nu puteau fi împărțite și nu puteau ajunge în posesiune particulară.

Pe vremea aceasta cade și faptul important al devoltării orașelor săsești. Încă prin veacul al XIV-lea și al XV-lea au primit locurile săsești: Sibiuul, Brașovul, Sighișoara, Mediașul, Bistrița, Orăștia și Sebeșul-Săsesc, iar, afară de «pământul crăiesc», Reghinul, drepturi de oraș și au rămas până în ziua de astăzi centrele vieții orașenești a Sașilor. Imediat s'a și început în orașele acestea, care au devenit și centrele districtelor, o

activitate vie economică și industrială. Încă de la anul 1376 existau pe teritoriul districtului Sibiiului 19 bresle și 25 de corporații de meșteri, în vreme ce în orașul Augsburg din Germania lucrau în același timp numai 16 bresle cu 20 de corporațiuni de meșteri. Produsele industriei săsești erau exportate până de parte peste hotarele țerii. Un comerț foarte viu se făcea cu Statele vecine, mai ales cu Moldova și cu Muntenia, dar și cu țerile mai îndepărtate din Balcani, până la Constantinopol, asemenea cu Dalmația, iar, la Nord, cu Polonia.

Dar Sașii n'au putut să se dedice neturburați muncii lor pașnice de cultivare. Ei trebuiau să mînuiască pe lîngă uneltele de meseriaș și sabia. Încă în primele veacuri trăite pe pămîntul Ardealului, au trebuit să treacă peste mari primejdii. În anul 1241 au năvălit primele horde mongolice în țară și au pustiit o parte din coloniile lor așa de grozav, încît în multe comune au dispărut Sașii cu totul. Și Sibiiul, care pe atunci era un sat și se numia «Villa Hermanni», a fost asediat de Mongoli, pe urmă luat cu asalt și incendiat.

La sfîrșitul veacului al XIV-lea s'au început primele năvăliri ale Turcilor. Pentru apărarea frontierei au clădit Sașii, în anul 1370, la ieșirea din pasul Turnului Roșu, cetatea de la Tălmăciu. Mai tîrziu, cînd năvălirile se repetau tot mai des, și-au împrejmuit orașele cu ziduri, înaintea cărora s'a frînt de multe ori puterea oștirii dușmane. La sate și-au clădit în jurul bisericilor ziduri de îngrădire, după care se ascundeau oamenii în timp de războiu. De la anul 1420 înapoi, și în decurs de mai mult ca două sute de ani, au format luptele cu Turcii un lanț neîntrerupt, în care Sașii au săvîrșit multe fapte vitejești. Așa a bătut judele crăiesc al Sibiiului, Anton Trautenberg, o oaste turcească înaintea zidurilor orașului, și la

anul 1479 au avut Sașii partea lor de glorie la biruința asupra Turcilor pe «Cîmpia Pîinii» de lângă Orăștie. Papa Eugeniu al IV-lea preamăria într'obulă Sibiiul, zicînd că acest oraș nu ar fi numai «scutul, zidul și bastionul țerii ungurești, ci și al creștinătății întregi».

În veacul al XVI-lea Ardealul a fost, precum s'a mai spus, despărțit de Ungaria și transformat într'un principat separat, supt suzeranitatea turcească. Țara a avut deci aceeași soartă ca și Moldova și Muntenia.

În Ardeal s'a dezvoltat o constituție după state. Unul dintre cele trei state l-au format, pe lângă Secui și aristocrația maghiară, Sașii. În acest timp, care a durat până la cucerirea Ardealului prin Habsburgi (1691), au avut Sașii iarăși o mulțime de lupte, nu numai cu Turcii, dar și cu principele domnitor propriu, cu Gavril Báthory. În același timp au fost silii a-și apăra neconținut drepturile lor față de invidia și cupiditatea nobilimii maghiare. Dar tot odată se vedește și un progres însemnat în dezvoltarea lor. În prima jumătate a veacului al XVI-lea a trecut întreg poporul săsesc, condus de reformatorul său din Brașov, Johannes Honterus, la Biserica luterană. De la acest act înainte, Sașii au format o comunitate bisericească independentă și proprie. Mîna în mîna cu reformația Bisericii a mers dezvoltarea și organizația învățămîntului. Sașii aveau încă din veacul al XIV-lea în fiecare sat cîte o școală poporală. La anul 1544 întemeie Honterus întăia școală latină la Brașov, eăreia i-au urmat asemenea școli și într'alte orașe. Honterus a întemeiat și întăia tipografie în Ardeal. Reformația însemnează pentru Sași și o însemnată propășire și dezvoltare culturală.

De la sfârșitul veacului al XVII-lea, după înlăturarea domniei turcești, a stat Ardealul supt regimul Habsburgilor. În tot acest timp au avut Sașii multă decepții de îndurat. Deși li s'a făcut în «diploma leopoldină», apărută la 4 Decembre 1691, promisiunea că drepturile Ardealului vor fi menținute, totuși s'au ivit răpede năzuințele oamenilor de Stat din Viena de a înlătura autonomia Ardealului. S'a început pe atuncea mai ales o eră de intoleranță confesională care ere de tot străină de spiritul ardelenesc. Sașii, cari, după cum am amintit, au trecut fără excepție la protestantism, au avut supt aceasta greu de suferit. În mai multe orașe li s'au luat de către miliția imperială bisericile, și oamenii fără de caracter cari se lepădau de religiunea străbunilor lor erau protejați în defavorul consingenilor lor. Aceștia erau siliți a li da în mijlocul lor funcțiuni înnalte.

Poporul săsesc a primit însă supt Domniă mării Împărătese Maria-Teresa, a cării singură greșeală a fost catolicismul ei prea exagerat, mult sprijin. În vremea aceia conducătorul Sașilor era un om înzestrat cu înnalte calități intelectuale, cel mai mare fiu în istoria neamului săsesc: baronul Samuel de Bruckenthal. Maria-Teresa l-a cunoscut cînd a condus odată o deputațiune săsească la Viena, care avea să ceară înlăturarea unor inconveniente. De aici încolo a fost în mare grație la Împărăteasa, care îl consulta în toate afacerile privitoare la Ardeal. El însă nicio dată nu s'a folosit de această grație în favorul său, ci numai pentru binele poporului și al țerii sale. Credinței sale protestante încă i-a rămas totdeauna credincios, și, cu toate acestea, a fost înălțat până la cea mai înaltă funcțiune din Ardeal, la locul de guvernator. Devisa lui a fost: «fidem genusque servabo», «rămîn credincios poporului meu și credinței

mele». A devenit prin aceasta pentru toate vremile un exemplu al sentimentelor săsești.

Supt Domnia lui Iosif al II-lea, fiul și urmașul mării împărătese, au avut de îndurat Sașii o grea lovitură. În năzuințele sale, de bună credință, de a fericii pe supușii săi, el a fost un mare adversar al tuturor constituțiilor devenite istorice și al privilegiilor. De aceea a înlăturat vechea constituție a Sașilor. Această dispozițiune, pe care Împăratul Iosif a revocat-o înna-nte de moartea sa prea timpurie, a produs o mare iritație între Sași, dar a avut și efectul bun de a re-deștepta în ei o vie conștiință națională. Cel din urmă deceniu al veacului al XVIII-lea a fost în privința politică, socială și științifică o eră de renaștere. Atuncea s'a pus baza pentru cercetările istorice săsești, și jurnalistica săsească și-a făcut începutul.

În veacul al XIX-lea s'au început pentru Sași luptele pentru limba lor. Prin anii '30 și '40 s'a deșteptat la Maghiarii din Ardeal și Țara Ungurească simțul național. În locul limbii oficiale latine s'a introdus cea maghiară. Tot odată s'a început și străduința Maghiarilor de a-și introduce limba lor pe socoteala concetățenilor lor de altă limbă. Sașii au avut în re-peșite rinduri lupte foarte vehemente pentru drepturile lor, în dieta de la Cluj. Luptele acestea și-au ajuns culmea la anul 1848, când au decretat Maghiarii uniunea Ardealului cu Ungaria. Siliți prin teroare, s'au alăturat și Sașii la declararea uniunii. Dar și vremurile acestea de lupte pentru limbă au fost pentru Sași o vreme de recreare internă. Spiritele au devenit active, și puterea de muncă foarte vie. Atunci s'a întemeiat prima societate științifică săsească, «Societatea pentru cercetarea istoriei ardelene» (Verein für Siebenbürgische Landeskunde), a cărei misiune era cercetarea trecutului și prezentului poporului săsesc.

Conducătorul mișcărilor intelectuale din vremurile acelea a fost preotul Ștefan Ludwig Roth, din a cărui moștenire spirituală se mai folosesc Sașii până în ziua de azi. Într'una din scrierile sale, a spus că Românii formează majoritatea populației din Ardeal, și a numit limba românească «limba tainică a țerii», a Ardealului. Un contemporan și frate de nume al lui Roth, preotul dr. Daniel Roth, a mers un pas mai departe, declarînd, în mod profetic, că viitorul va trebui să aducă cu sine unirea tuturor Romînilor de dincoace și de dincolo de Carpați.

Cît a durat revoluția de la 1848-49, au stat Sașii de partea Casei domnitoare habsburgice. Dar fidelitatea lor a fost rău răsplătită. Ei au avut de suferit supt reacțiunea anilor '50 tot așa de mult ca și Maghiarii. Constituția lor a fost pentru a doua oară ridicată și nația politică săsească a fost dusă «sine luce et cruce» («fără lumină și fără cruce») la groapă, după cum s'a exprimat un însemnat contemporan al acelor vremuri.

Dar prin anii '70 iar și-au putut serba învierea. Atunci au fost Sașii, luptînd umăr la umăr cu Românii, aderenți ai ideii Austriei Mari (Gross-Österreich). Ei și-au trimis deputații lor în Parlamentul din Viena, și unul dintre aceștia, Conrad Schmidt, a ajuns chiar presidentul Parlamentului. Atunci s'a creat și o organizație a Sașilor, constituția Bisericii evanghelice săsești, care există până în ziua de astăzi. Conducătorul lor a fost Georg Daniel Teutsch, ales ca episcop al Sașilor la anul 1867 († 1893).

În același an s'a făcut împăcarea între Austria și Unguri, prin care s'a întemeiat așa-numitul «dualism», care a avut ca urmare supremația necondiționată a Maghiarilor în Țara Ungurească. Sașii au

avut de suferit greu prin schimbarea împrejurărilor. Pentru a treia oară li-a fost ridicată constituția municipală, de astă dată la anul 1876, printr'o lege a Parlamentului ungar. Pământul crăiesc de până aici a fost împărțit în județe și forul cel mai înalt politic al Sașilor, Universitatea săsească, și-a pierdut însemnătatea sa ca for administrativ și de drept. Singurul ei scop a mai rămas de atunci încoace a administra averea ei, adunată din darurile vechilor regi ungari, și care se compune mai ales din păduri mari.

Lupte grele parlamentare au avut Sașii, pe urmă, și la anii 1879 și 1883, contra proiectelor de lege pentru introducerea limbii maghiare în școlile săsești. Lupta li-a fost zădarnică, și Sașii au fost pedepsiți pentru aceasta cu fel de fel de șicane din partea prefectilor și a funcționarilor de Stat. Recunoscînd, în sfîrșit, că sînt prea slabi pentru a duce lupta timp mai îndelungat contra puterii Guvernului ungar, s'au hotărît la anul 1890 a face politică guvernamentală. Prin aceasta și-au asigurat menținerea averii lor naționale. Dar politica aceasta a adus adese ori divergențe și desbinare în mijlocul lor. Abia cu prăbușirea Ungariei s'a stabilit iarăși unitatea între Sași. Ei sînt uniți în dorința și în nădejdea că vor putea în noua lor patrie să-și desvolte și să-și păstreze și mai departe unitatea lor națională, cultura lor și limba maternă.
